

واکاوی نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی

مسلم سواری^{۱*}، منا درانی^۲، حسین شعبانعلی فمی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۷/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۲/۱۲

چکیده

این پژوهش با هدف کلی واکاوی نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی انجام شد. جامعه آماری تحقیق شامل اعضای تعاونی‌های فعال تولید بخش کشاورزی در سطح شهرستان کرج بود ($N=1354$) که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران ۱۶۸ نفر از آن‌ها برای مطالعه انتخاب شدند. ابزار اصلی تحقیق پرسش‌نامه‌ای بود که روایی آن توسط پانل متخصصان و پایایی آن توسط ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد ($\alpha > 0.7$). تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار SPSSwin18 انجام گرفت. نتایج تحقیق نشان داد اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه دانش بالایی از توسعه پایدار ندارند. همچنین بر پایه تحلیل عاملی، نقش تعاونی‌های تولید بخش کشاورزی در توسعه پایدار کشاورزی در عامل‌های بهبود و اصلاح نظام بهره‌برداری، حفاظت از منابع خاک و احیای اراضی مخروبه کشاورزی، افزایش درآمد و توان اقتصادی تولیدکنندگان، خودکفایی در تولید و امنیت غذایی، افزایش توان تولید بیولوژیک خاک و ارتقای تنوع زیستی، مدیریت و مبارزه تلفیقی با آفات و بیماری‌های گیاهی، و حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع ژنتیک گیاهی و جانوری طبقه‌بندی شد. همچنین موانع توسعه پایدار در بخش کشاورزی نیز در عامل‌های اقتصادی - اجتماعی، زیربنایی، منابع طبیعی - زیست محیطی و تکنولوژیکی طبقه‌بندی گردید.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار، تعاونی‌های تولید، کشاورزی پایدار، کرج

۱. دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران

E-mail: moslem_savari@yahoo.com

* نویسنده مسئول

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

۳. دانشیار گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران

مقدمه

از آنجا که یکی از بزرگ‌ترین مشکلات کشورهای در حال پیشرفت، پایین بودن میزان تولید و بهره‌وری در بخش کشاورزی، فقر روستایی و عقب ماندگی تاریخی روستاهاست و نیز تعداد بسیاری از جمعیت جهان در نواحی روستایی کشورهای در حال پیشرفت زندگی می‌کنند و معیشت آن‌ها از فعالیت کشاورزی تأمین می‌شود (Christou, 2005) و به عبارتی، بخش چشمگیری از جمعیت کشورها در مناطق روستایی سکونت دارند و شغل اصلی آن‌ها کشاورزی است، بنابراین، دستیابی به توسعه روستایی بدون توجه به بخش کشاورزی و بهبود وضعیت این بخش ممکن نخواهد بود (Daizavandi et al., 2010). افزون بر این، توسعه روستایی نخستین گام به سوی توسعه ملی می‌باشد و مهم‌ترین عامل توسعه روستایی بسترسازی لازم برای ارتقای توان و اشتیاق روستاییان برای تشکیل تعاونی تولیدی در مناطق روستایی برپایه اصل پایداری و سودآوری است (Ahmadi, 1999). با توجه به ویژگی‌های کلی بخش کشاورزی، اولویت سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در قبال این وضعیت، ایجاد دگرگونی عمیق در این بخش است. همچنین بخش کشاورزی به حدی گسترده شده است که در عمل بدون مشارکت کشاورزان، رسیدن به اهداف و مراتب بالای توسعه غیرممکن ارزیابی شده است (Amini Ramazani., 2006). همان طور که مشخص شد، مظاهر اصلی توسعه پایدار در بخش کشاورزی عمدتاً در مناطق روستایی اتفاق می‌افتد (Janicke, 2008). به طور مشخص، برای رسیدن به این اهداف در جوامع انسانی حرکت باید به سوی توسعه پایدار باشد (Withford, 2009; Population Division, 2009). در کشور ما نیز با توجه به سیاست‌تصدیگری دولت، اجرای برنامه خصوصی‌سازی و لزوم مشارکت مردم و همچنین توسعه خدمات‌رسانی و حمل و نقل، ضرورت تشکیل این گونه تعاونی‌ها و دستیابی به توسعه پایدار بیش از پیش مطرح شده است. در این باره، یکی از تشکلهای غیردولتی در بخش کشاورزی، که نقش مهمی در توسعه پایدار دارد، شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی (روستایی) است (نسیمی، ۱۳۸۴).

بخش کشاورزی، به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم، به دلیل بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، ماشین‌آلات، استفاده روزافزون از مواد شیمیایی و تخصصی شدن سیاست‌های دولتی، به طور غیره منتظره‌ای تغییر کرده و این تغییر سبب بالا رفتن بهره‌وری و بازدهی محصولات کشاورزی شده است. با وجود این تغییرات بسیار و پایین آمدن ریسک ذاتی فعالیت‌های کشاورزی، هزینه‌های قابل توجهی از قبیل فرسایش خاک سطحی، آلودگی آب‌های زیرزمینی، افول کشاورزی خانوادگی، غفلت روزافزون از شرایط کاری و معیشتی کارگران، هزینه‌های بالای تولید و ناهماهنگی با شرایط اجتماعی و اقتصادی در جوامع روستایی نیز ایجاد شده است (شعبانعلی فمی و همکاران، ۱۳۸۸). در دو دهه گذشته، بشر برای حل این مشکلات در پی یافتن راهکارهای مؤثری بوده که یکی از آن‌ها حرکت در جهت توسعه پایدار بخش کشاورزی به شمار آمده است (University of Massachusetts, 2002). تجربه نشان می‌دهد که توسعه انسانی پایدار حاصل فرهنگ مشارکت است. هنگامی که هدف نهایی یک جامعه پایدار از لحاظ مالی و زیست محیطی بر محور توسعه باشد، همکاری میان سازمان‌های دولتی و غیر دولتی و کارشناسان مبنایی را برای مشارکت لازم فراهم می‌آورد (Anderson & Feder, 2004).

توسعه پایدار کشاورزی الگویی از توسعه است که از زمین، آب و منابع ژنتیکی گیاهی و جانوری حفاظت کند و از لحاظ زیست‌محیطی بدون تخریب، از نظر فنی مناسب و بجا، از نظر اقتصادی معقول و معتبر و از نظر اجتماعی مقبول باشد (Waring, 2010). از جمله مهم‌ترین مزیت‌های توسعه پایدار کشاورزی تأمین نیازهای اساسی غذایی نسل حاضر و آینده از نظر کمی و کیفی و در عین حال تأمین تولیدات کشاورزی و از سویی ایجاد مشاغل دائمی و درآمد کافی و شرایط مناسب زندگی و کار برای کسانی است که در فرایند تولیدات کشاورزی اشتغال دارند (مجنونیان، ۱۳۷۶). کشاورزی پایدار نظامی است که ضمن مدیریت موفق بهره‌برداری از منابع برای تأمین نیازهای غذایی بشر، کیفیت محیط را در حفظ و ذخایر منابع طبیعی افزایش می‌دهد و می‌تواند به گونه‌ای نامحدود در جهت رفاه بیشتر بشر، با کارایی بیشتر در مصرف منابع و ایجاد تعادل با محیط به طوری که مساعد افراد بشر و گونه‌های حیاتی دیگر باشد، تکوین یابد.

(Agudelo-Vera et al., 2011). از طرفی، تعاونی‌های تولید کشاورزی می‌توانند نقش مهمی در حفظ و ارتقای جایگاه بخش کشاورزی، ایفا کنند. به هر روی، با توجه به مشکلات موجود در روستاها و در بخش کشاورزی، نظام‌های بهره‌برداری تعاونی‌های تولید کشاورزی (روستایی) می‌توانند بسیاری از مشکلات کشاورزان را برطرف سازند و در توسعه مناطق روستایی بسیار مؤثر عمل کنند (Zaccai, 2012). بنابراین، تعاونی‌های تولید نوعی نظام بهره‌برداری در جهت حداکثر کردن بهره‌برداری از منابع آب و خاک کشور، آشنا ساختن اعضا با روش‌های نوین کشاورزی، استفاده صحیح از ماشین‌آلات کشاورزی متناسب با شرایط محلی، فراهم نمودن امکانات و تسهیلات بیشتر برای توسعه و بهبود صنایع دستی و فعالیت‌های غیر کشاورزی به شمار می‌آیند (بذر افشان، ۱۳۸۹). شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی علاوه بر شکوفایی اقتصادی، سبب رونق کسب و کار و ایجاد بسترهای مناسب جهت افزایش صادرات کالا و محصولات تولیدی نیز می‌شوند و از این طریق درآمدهای ارزی را افزایش می‌دهند (ابراهیم زاده، ۱۳۸۷). از طرفی، تعاونی‌های تولید کشاورزی می‌توانند نقش مهمی در حفظ محیط زیست، حفاظت خاک، کاهش آلودگی آب‌های زیرزمینی و سطحی، بهبود کیفیت مواد غذایی و ارتقای جایگاه بخش کشاورزی ایفا کنند. لذا شرکت‌های تعاونی تولید نقش بارزی در دستیابی به توسعه پایدار دارند. آنچه مسلم است اینکه شرکت‌های تعاونی تولید به دلیل سنخیت با بافت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه تولید کننده از یک سو و از سوی دیگر نقش روند توسعه کمی و کیفی این‌گونه تشکلات در ایجاد سازوکارهای متناسب با بهبود مستمر و افزایش تولید می‌توانند در آینده نقش مهمی در حفظ و ارتقای جایگاه بخش کشاورزی برای تأمین امنیت غذایی جامعه ایفا کنند (اسلامی، ۱۳۸۳). در این زمینه، تجربه کشورهای توسعه یافته نیز نشان می‌دهد تعاونی‌ها نقش مهمی در توسعه کشاورزی پایدار در سطح جامعه دارند (محمودی، ۱۳۸۷).

پیشینه تحقیق

نتایج مطالعه‌ای در بنگلادش نشان داد که تعاونی‌های تولیدی در گسترش سرمایه‌گذاری و منابع انسانی، در استفاده بهینه از منابع، کمک به اقتصاد روستا، ایجاد اشتغال پایدار در نواحی

روستایی، جلوگیری از مهاجرت روستاییان، و ایجاد زمینه‌های ماندگاری در روستاها نقش مهمی دارند (Benin, 2010).

در مطالعه‌ای دیگر نتیجه‌گیری شد که مهم‌ترین نقش تعاونی‌ها در زمینه توسعه پایدار کشاورزی فراهم کردن وسایل کار برای روستاییان، توزیع ثروت در راستای تحقق عدالت اجتماعی، حذف واسطه‌های غیرضروری در کسب و فعالیت‌های زراعی و گسترش تفاهم و آموزش در میان اعضا بوده است (Siegal 2010).

در اندونزی نیز تعاونی‌های تولید کشاورزی بزرگ‌ترین تولیدکنندگان میوه و سبزی در بازارهای داخلی به شمار می‌روند و به اهداف از پیش تعیین شده خود یعنی ارائه خدمات ضروری برای زندگی اعضا، توانمندسازی و ایجاد معیشت پایدار برای کاهش فقر در نواحی روستایی نقش قابل توجهی دارند (Holplin, 2010).

اکسین (Axin 2009) نشان داد که تمایل شرکت‌های تعاونی تولیدی در آمریکا به نظارت بر منافع درازمدت روستاییان عامل مهم موفقیت نهضت تعاونی در این کشور و راهکاری برای دستیابی به کشاورزی پایدار بوده است.

مطالعه‌ای روی روستاهای نروژ به این یافته رسید که اساساً جنبش تعاون در این کشور بر حاکمیت عضو و توزیع عادلانه و منفعت استوار است و زمانی که در راستای کشاورزی پایدار انجام وظیفه کند نتایج آن به تمام افراد جامعه خواهد رسید (Stowan 2008).

استیون و فرانک (Steven & Frank., 2006) مهم‌ترین موانع دستیابی به توسعه پایدار را نبود نظام بهره‌برداری کارآمد در جامعه، عدم فرهنگ سازی مناسب در جهت کشاورزی پایدار، به کارگرفتن نتایج تحقیقاتی و سیاست‌های ناکارآمد دولتی در زمینه توسعه پایدار می‌دانند.

صالح نسب (۱۳۸۸) مهم‌ترین موانع توسعه پایدار کشاورزی را در تولیدات بی‌کیفیت کشاورزی، نبود قوانین جامع و مدرن برای حفاظت از منابع، سیاست‌های نادرست و عدم پشتیبانی دولت از طرح‌های کشاورزی و محیط زیست، وضعیت فرهنگی بهره‌برداران، فقر و وضعیت نامطلوب اقتصادی و اجتماعی، میزان مقبولیت و دسترسی به فناوری نوین و عدم آموزش اصولی و کاربردی به کشاورزان می‌داند.

شمس الدینی (۱۳۸۸) در بررسی نقش تعاونی‌ها در توسعه پایدار در بخش کشاورزی به این نتیجه رسید که تعاونی‌های تولید کشاورزی توانسته‌اند زمینه مشارکت ۲۰ درصدی مردم را در فعالیت‌های کشاورزی پایدار فراهم سازند و به سمت توسعه پایدار حرکت کنند.

مقصودی (۱۳۸۴) عمده‌ترین مشکلات فراروی بخش کشاورزی را، که محدودیت‌های گسترده‌ای در مسیر دستیابی به توسعه پایدار روستایی ایجاد نموده‌اند، کوچک‌بودن و پراکندگی اراضی مزروعی بهره‌برداران و عدم بضاعت اقتصادی آنان می‌داند.

با توجه به مطالب یادشده، این پژوهش با هدف کلی بررسی نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان کرج در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی انجام شد. بر همین اساس، اهداف اختصاصی زیر دنبال می‌شود:

۱. بررسی ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه؛
۲. تحلیل نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی؛
۳. تحلیل موانع دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی از دیدگاه اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه.

مواد و روش‌ها

این تحقیق از نظر ماهیت، از نوع تحقیقات کمی و به لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، جزء تحقیقات توصیفی از نوع پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل اعضای تعاونی‌های فعال تولید بخش کشاورزی در سطح شهرستان کرج بود ($N=1354$). با استفاده از فرمول کوکران و با وارد کردن انحراف معیار متغیر وابسته تحقیق (نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار)، با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده ۱۶۸ نفر از میان جامعه آماری برای مطالعه انتخاب شدند. ابزار اصلی برای جمع‌آوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق ساخته و از پیش‌آزمون شده بود. پرسش‌نامه مذکور از چهار قسمت تشکیل شده است: قسمت اول مربوط به ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای افراد مورد مطالعه، قسمت دوم شامل ۱۰ گویه

برای سنجش دانش افراد مورد مطالعه نسبت به توسعه پایدار، قسمت سوم شامل ۳۲ گویه مربوط به سنجش نقش تعاونی‌های تولید در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی، قسمت چهارم شامل ۱۸ گویه برای سنجش موانع توسعه پایدار در بخش کشاورزی از دیدگاه ارکان تعاونی‌هاست. جهت تعیین روایی پرسش‌نامه از پانل متخصصان، شامل استادان گروه مدیریت و توسعه کشاورزی دانشگاه تهران، استفاده شد و براساس نظرات و پیشنهادهای آنان اصلاحات لازم در پرسش‌نامه به عمل آمد. به منظور برآورد پایایی پرسش‌نامه از آزمون ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که برای قسمت دانش ۰/۷۹، برای قسمت نقش تعاونی‌ها ۰/۸۱ و برای قسمت موانع ۰/۷۶ به دست آمد. با توجه به اینکه ضریب آلفای هر یک از قسمت‌های پرسش‌نامه بالاتر از ۰/۷۰ می‌باشد، پرسش‌نامه از پایایی مناسبی برخوردار است. به منظور طبقه‌بندی دانش اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه نسبت به توسعه پایدار در بخش کشاورزی از تفاوت انحراف معیار از میانگین یا (ISDM) به صورت زیر استفاده شد (Gangadharappa et al., 2007):

$A < \text{Mean} - \frac{1}{2}Sd$: نامساعد

$\text{Mean} - \frac{1}{2}Sd < B < \text{Mean} + \frac{1}{2}Sd$: خنثی

$C > \text{Mean} + \frac{1}{2}Sd$: مساعد

به منظور تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۸ استفاده شد. بدین منظور، در بخش آمار توصیفی از آماره‌های مانند فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار و در بخش آمار استنباطی از آزمون تحلیل عاملی استفاده گردید.

نتایج و بحث

بررسی ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه

متوسط سن افراد مورد مطالعه در این تحقیق ۳۷ سال بوده است که جوان‌ترین آن‌ها ۲۳ سال و مسن‌ترین آنان ۵۸ سال سن داشته‌اند. در خصوص جنسیت، از مجموع ۱۶۸ نفر از

اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه، ۱۹ نفر (۱۰/۱۱ درصد) زن و ۱۴۹ نفر (۸۹/۸۹ درصد) مرد بوده‌اند.

به منظور گروه‌بندی دانش و آگاهی افراد مورد مطالعه نسبت به توسعه پایدار، همان‌طور که در روش تحقیق بیان شد، از معیار ISDM استفاده شد. نتایج این بخش در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. گروه‌بندی دانش و آگاهی افراد مورد مطالعه نسبت به توسعه پایدار بخش کشاورزی

سطوح دانش	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کم	۴۷	۲۷/۹۷	۲۷/۹۷
متوسط	۹۲	۵۴/۷۶	۸۲/۷۳
زیاد	۲۹	۱۷/۲۷	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بر اساس یافته‌های ارائه شده در جدول ۱ مشاهده می‌شود که اکثر افراد مورد مطالعه دانش مطلوبی نسبت به توسعه پایدار ندارند چرا که دانش ۱۳۹ نفر (۸۲/۷۳) از آنان متوسط و پایین است.

تحلیل نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی

به منظور تحلیل نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. جهت تعیین مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی از ضریب KMO و آزمون بارتلت استفاده شدند. مقدار KMO برابر ۰/۸۵۴ و مقدار آزمون بارتلت برابر ۶۳۵/۱۴۵ ($p=0.000$) به دست آمد که در سطح ۱ درصد معنی‌دار و در نتیجه مشخص شد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. نتایج این قسمت در جدول ۲ آورده شده است. براساس نتایج، در این تحلیل، ۷ عامل با مقادیر ویژه بالاتر از ۱ استخراج شد که ۸۲/۹۷ درصد از واریانس کل عامل‌ها را تبیین کردند و ۱۷/۰۳ درصد باقی‌مانده مربوط به عواملی

بود که در تحلیل شناسایی نشدند. با توجه به مقدار ویژه در جدول ۲، عامل اول با مقدار ویژه ۴/۲۸ بیشترین سهم را در تبیین واریانس کل عامل‌ها داشت.

جدول ۲. عامل‌های استخراج شده و سهم هریک از آنها

شماره عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	۴/۲۸	۲۰/۱۱	۲۰/۱۱
۲	۳/۲۸	۱۴/۴۱	۳۴/۵۲
۳	۲/۸۸	۱۱/۴۹	۴۶/۰۱
۴	۲/۴۶	۱۰/۵۴	۵۶/۵۵
۵	۲/۱۱	۹/۸۱	۶۶/۳۶
۶	۲/۰۱	۸/۸۳	۷۵/۱۹
۷	۱/۸۷	۷/۷۸	۸۲/۹۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

به منظور جداسازی عامل‌ها به صورت روشن‌تر از چرخش عاملی واریماکس استفاده شده که بار عاملی هر متغیر پس از چرخش عاملی در جدول ۳ آمده است. پس از بررسی گویه‌ها (متغیرها)ی مربوط به هر عامل و بار عاملی آنها، عوامل به این ترتیب نام‌گذاری شدند: ۱. بهبود و اصلاح نظام بهره‌برداری، ۲. حفاظت از منابع خاک و احیای اراضی مخروبه کشاورزی، ۳. افزایش درآمد و توان اقتصادی تولیدکنندگان، ۴. خودکفایی در تولید و امنیت غذایی، ۵. افزایش توان تولید بیولوژیک خاک و ارتقای تنوع زیستی، ۶. مدیریت و مبارزه تلفیقی با آفات و بیماری‌های گیاهی، ۷. حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع ژنتیک گیاهی و جانوری.

جدول ۳. نتایج تحلیل نقش تعاونی‌ها در دستیابی به توسعه پایدار بخش کشاورزی

عامل	گویه‌های هر عامل	بار عاملی
بهبود و اصلاح نظام بهره‌برداری	مطالعه و شناسایی نظام‌های پایدار بهره‌برداری متناسب با شرایط اجتماعی و اقتصادی هر منطقه	۰/۷۸۹
	اقتصادی نمودن اندازه و مقیاس واحدهای بهره‌برداری و جلوگیری از خردشدن این اندازه‌ها	۰/۷۴۲
	ارتقای تکنولوژی مناسب در چرخه تولید محصولات کشاورزی	۰/۷۲۱
	اعمال حمایت‌های لازم برای توسعه مکانیزاسیون در تولید محصولات کشاورزی	۰/۶۸۲
	حمایت از ادغام مالکیت‌های کشاورزی و صنعتی و ایجاد واحدهای کشت و صنعت	۰/۵۲۶
	توسعه دامداری‌های صنعتی (بسته) و کاهش دامداری‌های سنتی و غیرمتحرک (تلفیق زراعت و دامداری)	۰/۶۴۱
حفاظت از منابع خاک و احیای اراضی مخروبه کشاورزی	پیشگیری و حفاظت از منابع تخریب نشده و حفظ خاک‌های حاصلخیز کشاورزی	۰/۸۵۴
	تهیه و اجرای برنامه احیای اراضی تخریب شده	۰/۷۴۴
	توسعه فعالیت‌های آبخیزداری در اراضی پرشیب و بالادست	۰/۶۸۷
	اصلاح روش‌های شخم و کاشت در اراضی شیب‌دار	۰/۷۱۱
آگاهی دادن به کشاورزان درباره خسارات زیست محیطی ناشی از توسعه نامتناسب کشاورزی	۰/۵۶۳	
افزایش درآمد و توان اقتصادی تولیدکنندگان	اتخاذ تدابیر حمایتی برای افزایش درآمد کشاورزان و جلوگیری از مهاجرت آن‌ها	۰/۷۸۳
	تنوع بخشی به مشاغل کشاورزی	۰/۷۴۶
	تقویت و توسعه فعالیت‌های «جنگل زراعی»	۰/۵۲۸
	بهبود رابطه مبادله بخش کشاورزی با سایر بخش‌های اقتصادی	۰/۶۴۲
	توسعه صادرات محصولات و فرآورده‌های کشاورزی	۰/۷۱۵
تقویت برنامه‌های درآمد و اشتغالزای در مناطق روستایی و گسترش فرصت‌های شغلی	۰/۵۲۶	
خودکفایی در تولید و امنیت غذایی	شناسایی و تعیین قابلیت (اراضی) کشاورزی برای اعمال الگوهای مناسب تولید در مناطق مختلف کشور	۰/۷۵۳
	تأمین نهاده‌های مناسب تولید و بسترسازی برای دسترسی آسان تولیدکنندگان به آن	۰/۷۴۶
	تنظیم بازار و اصلاح ساختار توزیع و بازاریابی محصولات کشاورزی	۰/۸۱۲
	پوشش کامل بیمه محصولات اساسی کشاورزی	۰/۶۲۷
	تلفیق دانش فنی و اطلاعات با خواسته‌های روستاییان و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی	۰/۶۳۸
افزایش توان تولید بیولوژیک خاک و ارتقای تنوع زیستی	غنی‌سازی خاک‌های کم حاصلخیز با اعمال تناوب کشت و استفاده از کاشت گونه‌های مناسب	۰/۷۷۴
	هدفمند نمودن یارانه کودهای شیمیایی و ترویج استفاده از کودهای بیولوژیک	۰/۶۹۳
	جلوگیری از آتش زدن کاه و کلش و بقایای گیاهی برای کشت محصول بعدی با جایگزین نمودن روش‌های مناسب	۰/۵۷۶
	توسعه روش‌های بدون شخم خاک، حفظ پوشش دائمی مواد گیاهی زنده یا مرده و تناوب کشت	۰/۶۲۲

ادامه جدول ۳	
مدیریت و مبارزه	توسعه و گسترش روش‌های غیرشیمیایی کنترل آفات با محوریت مبارزه بیولوژیک
تلفیقی با آفات و	توسعه و تقویت قرنطینه‌های گیاهی به ویژه در مبادی ورودی و خروجی کشور
بیماری‌های گیاهی	تدوین و اجرای ضوابط و استانداردهای مناسب برای کنترل و یا استفاده از سموم و آفت‌کش‌ها
حفاظت و	شناسایی گونه‌های برتر و سازگار گیاهی و جانوری و دامی
بهره‌برداری	تدوین و اجرای برنامه‌های لازم برای حفاظت از گونه‌های در معرض خطر انقراض
پایدار از منابع	و گونه‌های برتر بومی
ژنتیک گیاهی و	تدوین سیاست‌های لازم در سطوح ملی و بین‌المللی برای بهره‌برداری از منابع
جانوری	ژنتیکی گونه‌های گیاهی و جانوری (دامی)

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تحلیل موانع دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی از دیدگاه اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه

به منظور بررسی موانع دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی از دیدگاه اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه از ضریب تغییرات استفاده شد نتایج این بخش در جدول ۴ آورده شده است. ملاحظه می‌شود که مهم‌ترین موانع دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی «استفاده زیاد از زمین و فرسایش خاک» و «افزایش جمعیت و فشار بر منابع طبیعی» می‌باشد، در حالی که موارد «نبود قوانین جامع و نوین برای حفاظت از منابع طبیعی» و «وضعیت فرهنگی بهره‌برداران» نسبت به سایر موارد اهمیت کمتری دارند.

جدول ۴. اولویت بندی موانع دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی از دیدگاه اعضای تعاونی

موانع	میانگین	انحراف معیار	نریب تغییرات اولویت
استفاده زیاد از زمین و فرسایش خاک	۴/۶۱	۰/۶۶	۱۴/۳
افزایش جمعیت و فشار بر منابع طبیعی	۴/۴۱	۰/۶۶	۱۴/۹
بارندگی ناکافی و خشکسالی	۴/۳۲	۰/۷۱	۱۶/۴
افزایش تعداد دام	۴/۴۴	۰/۷۳	۱۶/۴
اعتقادات و باورهای سنتی	۳/۹۱	۰/۷۲	۱۸/۴
هزینه‌های بالای کشاورزی پایدار	۴/۲۶	۰/۸۱	۱۹/۰
درآمد پایین کشاورزان	۴/۴۴	۰/۸۳	۲۰/۰
تولیدات سنتی در کشاورزی رایج	۳/۸۷	۰/۸۴	۲۱/۷
عدم استفاده از مکانیزاسیون در کشاورزی	۴/۴۰	۱/۰۲	۲۳/۱
عدم استفاده از ارقام و و اریته‌های مناسب با شرایط اکولوژیکی و بذرهای اصلاح شده	۳/۴۶	۰/۸۲	۲۳/۶
تولیدات دامی سنتی و عدم استفاده از فنون پیشرفته	۳/۷۷	۱/۰۱	۲۶/۷
ضعف حمل و نقل محصولات کشاورزی رایج	۲/۹۴	۰/۹۲	۳۱/۲
نبود خدمات پشتیبانی در تولید محصولات	۲/۸۹	۰/۹۴	۳۲/۵
کمبود منابع انسانی کارا در بخش کشاورزی	۳/۲۷	۱/۱۳	۳۴/۵
تقطیع و پراکندگی اراضی	۲/۹۶	۱/۰۵	۳۵/۴
عدم پشتیبانی دولت از طرح‌های کشاورزی و محیط زیست	۲/۱۴	۰/۸۴	۳۹/۲
وضعیت فرهنگی بهره برداران	۲/۶۷	۱/۰۹	۴۰/۸
نبود قوانین جامع و نوین برای حفاظت از منابع طبیعی	۳/۱۰	۱/۳۴	۴۳/۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

* مقیاس: ۱. خیلی کم، ۲. کم، ۳. متوسط، ۴. زیاد، ۵. خیلی زیاد

به منظور تحلیل موانع توسعه پایدار در بخش کشاورزی از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد که مقدار KMO برابر $0/789$ و مقدار آزمون بارتلت برابر $5641/236$ ($p=0.000$) به دست آمد که در سطح 1 درصد معنی‌دار و مشخص شد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. در این تحلیل، 4 عامل با مقادیر ویژه بالاتر از 1 استخراج شد که $66/15$ درصد از واریانس کل عامل‌ها را تبیین کردند و $33/85$ درصد باقی‌مانده مربوط به عواملی بود که در تحلیل شناسایی نشدند. با توجه به مقدار ویژه در جدول 5 ، عامل اول بیشترین سهم ($4/22$) و عامل آخر (چهارم) کمترین سهم ($1/28$) را در تبیین واریانس کل عامل‌ها داشتند.

جدول ۵. تعداد عامل‌های استخراج شده و سهم هریک از آن‌ها

شماره عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	۴/۲۲	۲۶/۲۱	۲۶/۲۱
۲	۳/۲۳	۱۹/۲۵	۴۵/۴۶
۳	۲/۱۱	۱۲/۱۷	۵۷/۶۳
۴	۱/۲۸	۸/۵۲	۶۶/۱۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پس از جداسازی به روش واریماکس، بار عاملی هر متغیر پس از چرخش عاملی در جدول 6 آمده است. پس از بررسی گویه‌ها (متغیرها)ی هر عامل، عوامل به این ترتیب نام‌گذاری شدند: ۱. اقتصادی - اجتماعی، ۲. زیربنایی، ۳. منابع طبیعی و زیست محیطی، ۴. تکنولوژیکی.

۶. تحلیل موانع دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی

عامل	گویه‌های هر عامل	بار عاملی
اقتصادی- اجتماعی	اعتقادات و باورهای سنتی	۰/۸۵۴
	هزینه‌های بالای کشاورزی پایدار	۰/۷۵۶
	درآمد پایین کشاورزان	۰/۵۶۳
	وضعیت فرهنگی بهره برداران	۰/۵۸۴
	عدم پشتیبانی دولت از طرح‌های کشاورزی و محیط زیست	۰/۶۱۲
موانع زیربنایی	ضعف حمل و نقل محصولات کشاورزی رایج	۰/۷۴۱
	نیود خدمات پشتیبانی در تولید محصولات	۰/۶۹۸
	کمبود منابع انسانی کار	۰/۶۲۵
	تقطیع اراضی	۰/۵۴۶
	قوانین جامع و نوین برای حفاظت از منابع طبیعی	۰/۵۱۱
منابع طبیعی و زیست محیطی	افزایش جمعیت و فشار بر منابع طبیعی	۰/۸۴۱
	بارندگی ناکافی و خشکسالی	۰/۶۸۱
	افزایش تعداد دام و فشار بر منابع طبیعی	۰/۶۳۹
تکنولوژیکی	استفاده زیاد از زمین و فرسایش خاک	۰/۶۷۵
	تولیدات سنتی در کشاورزی رایج	۰/۷۸۵
	عدم استفاده از مکانیزاسیون در کشاورزی	۰/۶۷۳
	عدم استفاده از ارقام و واریته‌های مناسب با شرایط اکولوژیکی و بذره‌های اصلاح شده	۰/۶۲۲
	تولیدات دامی سنتی و عدم استفاده از فنون پیشرفته	۰/۵۶۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف واکاوی نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار بخش کشاورزی در شهرستان کرج انجام شد. نتایج تحقیق نشان داد که اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه دانش مناسبی از توسعه پایدار بخش کشاورزی نداشته‌اند. علاوه بر این، نتایج تحلیل عاملی نشان داد که مهم‌ترین وظایف تعاونی‌های تولید کشاورزی در راستای توسعه پایدار در بخش کشاورزی بهبود و اصلاح نظام بهره‌برداری، حفاظت از منابع خاک و احیای اراضی مخروبه

کشاورزی، افزایش درآمد و توان اقتصادی تولیدکنندگان، خودکفایی در تولید و امنیت غذایی، افزایش توان تولید بیولوژیک خاک و ارتقای تنوع زیستی، مدیریت و مبارزه تلفیقی با آفات و بیماری‌های گیاهی، و حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع ژنتیک گیاهی و جانوری می‌باشند. نتایج این قسمت از مطالعه با یافته‌های مطالعه بنین (Benin, 2010)، هالپلین (Holplin, 2010) و شمس‌الدینی (۱۳۸۸) مطابقت دارد. همچنین مهم‌ترین موانع توسعه پایدار در بخش کشاورزی از دیدگاه افراد مورد مطالعه «استفاده زیاد از زمین و فرسایش خاک» و «افزایش جمعیت و فشار بر منابع طبیعی» بودند. علاوه بر این، بر پایه تحلیل عاملی، موانع توسعه پایدار بخش کشاورزی در عامل‌های اقتصادی - اجتماعی، زیربنایی، منابع طبیعی و زیست محیطی و تکنولوژیکی طبقه‌بندی شدند. یافته‌های مطالعه استیون و فرانک (Steven & Frank, 2006)، صالح نسب (۱۳۸۸)، مقصودی (۱۳۸۴) از این یافته حمایت می‌کنند.

با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- با توجه به اینکه بیشتر افراد مورد مطالعه دانش و آگاهی پایینی از توسعه پایدار داشتند، به مدیران عالی تعاون پیشنهاد می‌گردد با توجه به اهمیت تعاونی‌های تولید در راستای توسعه پایدار کشاورزی، کلاس‌ها و دوره‌های ضمن خدمت در مورد توسعه پایدار برای اعضا برگزار کنند تا دانش و آگاهی آن‌ها در این زمینه بهبود یابد.
- نظر به اینکه یکی از وظایف تعاونی‌های تولید کشاورزی افزایش توان اقتصادی کشاورزان می‌باشد پیشنهاد می‌گردد با توجه به هزینه بر بودن کشاورزی پایدار برای کشاورزان، دولت خود قسمتی از هزینه‌ها را تقبل و به صورت یارانه ای به کشاورزان کمک کند.
- با توجه به اینکه یکی از موانع مهم در زمینه توسعه پایدار بخش کشاورزی موانع تکنولوژیکی می‌باشد، پیشنهاد می‌شود که تعاونی‌های تولید ادوات و ماشین آلات کشاورزی و همچنین بذرهای اصلاح شده و متناسب با هر منطقه را به صورت یارانه‌ای و اقساطی در اختیار کشاورزان قرار دهند.

- نظر به اینکه یکی از نقش‌های مهم تعاونی‌ها بهبود و اصلاح نظام‌های بهره‌برداری می‌باشد، پیشنهاد می‌گردد که حمایت‌های مناسب از کشاورزان جهت ارتقای تکنولوژیکی و حرکت از دامداری سنتی به دامداری صنعتی با ملاحظات زیست محیطی صورت گیرد.
- با توجه به اینکه یکی دیگر از وظایف مهم شرکت تعاونی تولید بهبود و تأمین امنیت غذایی و استفاده بهینه از زمین‌های کشاورزی می‌باشد، پیشنهاد می‌گردد که با استفاده از سامانه‌های جغرافیایی و آمایش سرزمین، توان محیطی و پتانسیل‌های منابع طبیعی شناسایی شود تا برنامه اصولی جهت کشت محصولات در منطقه اجرا گردد.
- نظر به اینکه یکی از موانع مهم تعاونی‌ها جهت دستیابی به توسعه پایدار بخش کشاورزی موانع تکنولوژیکی است، پیشنهاد می‌گردد که فناوری‌های نوین در کنار دانش بومی کشاورزان به کار گرفته شود.

منابع

۱. ابراهیم زاده، خ. (۱۳۸۷). *ارزشیابی تعاونی‌های تولید روستایی با تأکید بر نظام بازاریابی*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت بازرگانی، دانشگاه تبریز.
۲. بذرافشان، ج. (۱۳۸۹). *آسیب شناسی‌های تعاونی‌های تولید روستایی در ایران*. مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی دانان جهان اسلام. دانشگاه سیستان و بلوچستان. ۲۵ و ۲۷ فروردین.
۳. شمس‌الدینی، ع. (۱۳۸۸). نقش شرکت‌های تعاونی در توسعه پایدار شهرستان ممسنی. *فصلنامه تعاون*، ۲۰ (۲۰۴ و ۲۰۵)، ۹۰ - ۱۰۳.
۴. شعبانعلی فمی، ح.، قاسمی، ج.، محمد زاده نصرآبادی، م. (۱۳۸۸). *نظام‌های کشاورزی پایدار مروری بر رویکردهای عالی*. تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
۵. صالح نسب، غ. (۱۳۸۸). *انعطاف پذیری الگوی کسب و کار تعاونی در زمانهای بحران*. تهران: معاونت پژوهش، برنامه‌ریزی و آموزش تعاون.

۶. کاشانی، م. (۱۳۷۸). نقش شرکت‌های تعاونی در فعالیتهای زراعی. مجله جهاد. ۱۰(۱۶۸)، ۷-۲۴.

۷. کاشانی، م. (۱۳۷۸). نقش شرکت‌های تعاونی در فعالیتهای زراعی. مجله جهاد. ۱۰(۱۶۸)، ۱۷-۲۴.

۸. مجنونیان، ه. (۱۳۷۶). برنامه زیست محیطی و نقش مناطق تحت حفاظت در توسعه پایدار کشاورزی، مقالات توسعه پایدار کشاورزی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی (ویژه نامه توسعه پایدار کشاورزی)، شماره ۴، ص ۲۳.

۹. محمودی، م. (۱۳۸۷). شرکت‌های تعاونی رویکردی مناسب برای کارآفرینی و اشتغال. بازیابی شده از وب سایت کارآفرینان به نشانی <http://WWW.Karafarinan.ir>

۱۰. مقصودی، ط. (۱۳۸۴). بررسی وضعیت پایداری کشت سیب‌زمینی در شهرستان فریدون‌شهر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران.

۱۱. نسیمی، ع. (۱۳۸۴). سبب‌قطر تعاونی‌ها و اصلاح نظام بهره برداری کشاورزی ایران. تهران: سازمان تعاون روستایی ایران. ۱۶۳.

12. Agudelo-Vera, M., & Mels. R. (2011). Resource management as a key factor for sustainable urban planning *Journal of Environmental Management*, Vol. 92, 198.

13. Ahmadi, M. T. (1999). *Study of factors affecting the membership of farmers in rural production cooperatives under the multicplicity model of dissemination of innovations, A Case Study of Fars Province*. A Thesis Presented For the Degree of Master of Tarbiat Modares University. Faulty of Agricultural. Pp: 127.

14. Amini, A. M., & Ramazani, M. (2006). Study of effective factors on success of poultry-farm in Esfahan Province. *Journal of Natural Resources and Agricultural Techniques and Sciences*, 10(1), 121-135.
15. Anderson, J. R., & Feder, G. (2004). *Agricultural extension: good intentions and hard realities*, The World Bank research observer, 19, 1, 42-60. Retrieved 18 December from <http://wbro.oxfordjournals.org/cgi/reprint>.
16. Axin B. (2009). Cooperatives and Sustainable Development. *Journal of Procardia Engineering*, Vol21 , 142.
17. Benin, R. (2010). Assessing the impact of cooperation in rural development. *Journal of World Development*. 17(9), 1389–1395.
18. Christou, L. (2005). Agricultural organizations debt (Adjustment: The role of the state). *Journal of Sineteristiki Poria*, 17(2), 232-251.
19. Daizavandi, S., Ansari, H., & Azkia, M. (2010). Survey of staff amount from rural cooperatives social and economical performance, Case Study: Mashahd County Rural Cooperatives. *Journal of Jihad*, 21 (2), 63- 89.
20. Gangadharappa, H.V., Pramod, K.T.M., & Shiva, K.H.G. (2007). Gastric floating drug delivery systems: A review. *Indian J. Pharm. Ed. Res.* 41, 295–305.
21. Holplin, F. (2010). Cooperative management of rural development. *Journal of World Development*, 15, 658- 669.
22. Janicke, M. (2008). Ecological 136modernization: New perspectives. *Journal of Cleaner Production*, 16, 125- 135.

23. Population Division, United Nations (2009). *World population prospects*. Retrieved from <http://esa.un.org/unpp/>.
24. Siegal G. (2010). Toward a model rural development quarterly. *Journal of Social and Economic Development*. 5 (12), 106-117.
25. Steven, V. P., & Frank, N. (2006). Measuring farm sustainability and explaining differences in sustainable efficiency. *Journal of Ecological Economics*, No 4, 13.
26. Stowan R. (2008). The economics of cooperative Norway. *Journal of Cleaner Production*, 12, 421 – 435.
27. Umass (university of Massachusetts) (2002). *Community supported agriculture, umass extension Vegetable Program*, Retrieved December 5 2007, from <http://www.Umassvegetable.org/food-farming-systems/csa>.
28. Waring, George, E (2010). *The Elements of Agriculture*. New York: Publisher Cornell University.
- Whitford, M. (2009). A framework for the development of event public policy: facilitating regional development. *Journal of Cities*, Vol 28, 214.
- Zaccai, E. (2012). Over two decades in pursuit of sustainable development: Influence. transformations, limits. *Journal of Environmental Development*, 1, 124- 136.

Analysis of Agricultural Production Cooperatives in Achieving Sustainable Development in Agriculture Sector

M. Savari^{1*}, *M. Dorrani*², *H. Shabanali Fami*³

Received: 04/10/2014

Accepted: 03/03/2015

Abstract

The objective of the present study was analysis of agricultural production cooperatives in achieving sustainable development in agriculture. The statistical population of the study consisted of active members of agricultural production cooperatives in Karaj city (N=1354). 168 individuals were selected using Cochran sampling formula. The main research instrument was a questionnaire that its validity was obtained by a panel of experts and its reliability was confirmed by Cronbach's alpha coefficient ($\alpha > 0.7$). The data were gathered at a given time in 2014. Data analysis was performed using the SPSS_{win18}. The results showed that components of the studied cooperatives do not have perfect knowledge regarding to sustainable development. Also, factor analysis classified the role of agricultural production cooperatives to reach sustainable development into some factors including improving the utilization system, soil conservation and restoration of the degraded agricultural lands, increasing income and economic ability of producers, self-sufficiency and food security, enhancing the biological production and biodiversity, management of plant pests and diseases, and conservation and sustainable use of plant and animal genetic resources. Besides, obstacles of sustainable development in the agricultural sector were classified into the Socio – economic, infrastructure, natural resources – environmental and technological factors.

Keywords: Sustainable Development, Production Cooperatives, Agricultural Sustainable, Karaj

1. Ph.D Student, Department of Agricultural Development, University of Tehran, Iran

*Corresponding Author

E-mail: moslem_savari@yahoo.com

2. Master Student, Department of Agricultural Extension and Education, University of Razi, Kermanshah, Iran.

3. Associate Professor, Department of Agricultural Management and Development, University of Tehran, Iran